

Írta: Bíró Endre

GYERMEKJOGI ÁTTÖRÉS?

A gyerekek (18 év alattiak) jogairól tudni kell, hogy csak akkor érvényesülnek, ha van felnőtt vagy intézményi kötelezett az érvényesítésükre. A gyermek ugyanis jogainak érvényesítése érdekében saját maga nem – vagy csak 14 és 18 életév között korlátozott körben – léphet fel. A jog ezt nevezi cselekvőképtelenségnek, illetve korlátozott cselekvőképességnek. A gyerekek jogainak gyakorlásához és érvényesítéséhez „alapesetben” is kell egy áttétel, s ez az áttétel egyedi ügyekben a képviselő. A mindennapi élet sok-sok jogviszonyában természetesen és normálisan működik ez a képviselő, hiszen a törvényes képviselő (a szülő és a gyám) általában megteszi azokat a jognyilatkozatokat a gyermek nevében, amit a gyermek maga még nem tehetne meg. Van viszont a gyermeki jogoknak számtalan más területe, amelyben a törvényes képviselő típusosán nincs jelen; ilyenek például a kollektív jogok, az érdekképviselői jogok, az állami szervek gyermekjogi kötelezettségei. Örömmel vettem (talán némi szerepem is volt benne, ha másként nem, a szakirodalom útján nagy valószínűséggel), hogy a kormányváltás kapcsán a szocialista-liberális koalíció politikai akarata az eddigi ifjúsági és Sportminisztérium elnevezését megváltoztatta és a jövőben ez a magas szintű közigazgatási szerv Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztériumként működik. Ez nagyon nagy előrelépés lehet a gyermeki jogok érvényesítésében. Magyarországon tudomásom szerint még soha nem volt minisztériuma a gyermekügyeknek. S ha van minisztérium, akkor lesz talán közigazgatási szervezet is, amelynek jogszabályba foglalt feladata a gyermeki jogok érvényesítésének hivatalból történő állami segítése. (Mert az ENSZ Gyermek Jogairól szóló Egyezményt kihirdető 1991. évi LXIV. törvény egyébként éppen ezt írta elő több mint egy évtizeddel ezelőtt.) Nagy kérdés, hogy ez áll-e ténylegesen az ISM-GYISM átnevezés mögött, s hogy lesz-e elegendő szakmai elszánás, kitartó közigazgatási küzdeni tudás annak a jogterületnek a kialakításáért, amelyet az elmúlt kormányzati ciklusok tanulsága szerint oly hevesen tart saját maga részének a gyermekvédelmi, a szociális, a közoktatási, az egészségügyi, a sport vagy az önkormányzati szféra. Mert a gyermekügyeknek éppen és pont ebben van a jellegzetessége: konkrét ágazatokban jelentkező funkcionális jellegű problémákat kell felismerni és kezelni alapvetően eljárási jogi kormányzati módszerekkel. A gyermekjogi konfliktusok (s ebből következően a gyermeki jogok érvényesítésének állami segítése) azért nem sorolható be valamelyik ágazati minisztérium tevékenységi körébe, mert akkor figyelmen kívül maradnak a gyerekek életét érintő más területek jogalkalmazási kérdései. A leglelkesebb és legelhivatottabb gyermekvédelmi szakemberek sem fogják észlelni az Egészségügyi, Szociális és Egészségügyi Minisztériumban a diáksajtó iskolai házirendekben intézményesült cenzúrázásával kapcsolatos jelenséget, vagy a diákönkormányzatok normatív finanszírozásával kapcsolatos költségvetési szabályozási hiányt.

Nem azért esik figyelmükön kívül ez a kérdés, mert ennek jogszabályi akadálya lenne (hiszen nincsen, a gyermekvédelmi törvény lehetőséget ad a gyermeki jogok képviselőre a típusos veszélyeztetettségi esetkörön kívül is), hanem azért mert a szociális és egészségügyi tárca munkatársainak szakmai kompetenciája nyilvánvalóan és természetesen csak a gyermekjóléti, gyermekvédelmi és gyermek-egészségügyi kérdésekre terjed ki. A közoktatásra, közbiztonságra, önkormányzati költségvetésekre, gyermekkultúrára már nem.

Van tehát Gyermekügyi Minisztérium, s talán már van is egy helyettes államtitkár, akinek e szakmai terület irányítása lesz a dolga. Mit kezd a nagyvalószínűséggel csak jövő évtől rendelkezésére álló költségvetési forrásokkal? (Mint köztudott, az Orbán-kormány szinte teljesen kiürített éves kasszáját adott át az Ifjúsági és Sportminisztériumban is, pénz tehát csak 2003. évtől lesz a gyermekügyi ágazat kialakítására.) Milyen szervezetet építenek fel a közel kétmillió magyarországi gyermekkel kapcsolatos jog- és érdekérvényesítési feladatokra? Ebben a cikkben javaslatot kísérek meg tenni e kérdésekben, vállalt módon a gyermeki jogok védelmének és érvényesítésük elősegítésének tárgykörét helyezve előtérbe.

A gyermekügyekkel kapcsolatos állami tevékenység álláspontom szerint három lábon kell, hogy álljon: érdekegyeztetés, jogvédelem, szolgáltatások. Az érdekegyeztetés területén jogalkotási feladat a fórumrendszer és az eljárások jogi kialakítása, szervezési feladat a kormányzati és helyi önkormányzati működésben a gyermek- és ifjúsági érdekegyeztetés feltételeinek biztosítása, illetve biztosíttatása az erre kötelezetteknel. (Az Orbán-kormány felszámolta a gyermek- és ifjúsági érdekegyeztetés korábbi mechanizmusait, ezeket részint újra kell építeni, részint pedig jogszabállyal „kőbe vésni”.) A szolgáltatásoknak kialakult területei vannak, néhány új állami szolgáltatással azonban bővíteni kell azokat. Támogatási, ösztönzési, pályázati rendszereket kell működtetni a gyermekügyi vezetőképítés, kutatás, statisztika, információs szolgáltatások, tanácsadás, segítség, kedvezmények, nyilvánosság területein. Jól felhasználható e tevékenységek szervezeti kereteiként a regionális ifjúsági szolgáltató irodák kialakulóban lévő rendszere. A jogvédelem területén az első lépést a gyermekvédelmi törvény ez évi módosítása megtette: 2003-tól hivatásos gyermekjogi képviselők kezdenek meg tevékenységüket a gyámhivatalok mellett. Ez fontos lépés, de korántsem fedi le a gyermeki jogok érvényesítésének teljes spektrumát, hiszen csak a gyermekvédelmi szempontból érintett veszélyeztetett gyerekek ügyeiben nyújt segítséget. Az állami döntéseknek, a jogalkalmazásnak e körön kívüli területeit – a gyermekügyek javát – is le kell fedni hivatásos állami jogvédelmi és jogérvényesítő szervezettel. Erre tapasztaltam egy követhető intézményi példát Ausztriában, ahol tartományonként a parlamentek választanak és bíznak meg egy-egy „gyermek- és ifjúsági ügyvédet” (s mellé egy-egy női segítőt, aki pedagógus, pszichológus vagy szociális munkás végzettségű) biztosítanak számukra hivatalt, munkatársakat, költségvetést, s törvény írja elő minden állami szervnek az együttműködési kötelezettséget. Három fő munkaterület alakult ki: 1. az egyedi ügyekben nyújtott segítség (információ, jelzés, eljárási képviselet biztosítása), 2. az észlelt jogalkalmazási problémák jogalkotási eszközökkel történő megoldása (jogszabálymódosítások kezdeményezése, jogalkotási tervezetek véleményezése, próbaperek és mintaeljárások indítása), 3. a nyilvánosság eszközeinek alkalmazása a gyermeki jogokat veszélyeztető társadalmi jelenségekkel szemben. Bécsben a gyermek- és ifjúsági ügyvéd hivatala elismert, nagy tekintélyű állami szerv, amely nélkül vagy amelynek ellenében nem lehet és nem is tanácsos döntéseket hozni a gyermekekkel kapcsolatosan.

Véleményem szerint Magyarországon is lehetséges a közigazgatási szervezetrendszerből független gyermek- és ifjúsági jogi biztosok (esetleg más elnevezéssel: gyermek- és ifjúsági jogvédő hivatalok) hálózatának létrehozása. A fővárosban és a régiókban kellene ezeket kialakítani, a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium finanszírozásában, talán a regionális ifjúsági szolgáltató irodák már meglévő bázisán. Egy ilyen hálózat alapjául szolgálhatna annak az állami szervezetrendszernek, amely jelenleg még hiányzik a GYISM gyermek-ágazata alól. Mindez persze nem helyettesítené – csak kiegészítené a gyermeki jogok érvényesítésének eszköztárában – a gyermeki jogok országgyűlési biztosának régóta követelt megválasztását és tevékenységét, amely országos szinten és ombudsmani eszközökkel szolgálná a gyermeki jogok védelmét. Sajnos ez utóbbi kezdeményezés a

megnyerhető politikai támogatások ellenére rendre azon bukott meg, hogy maguk az ombudsmanok nem tartották szükségesnek a gyermeki jogok külön biztosával bővíteni a hivatalt (Statisztikáik szerint ugyanis elenyésző a gyermekekkel kapcsolatosan jelzett jogalkalmazási problémák mennyisége más jogterületekhez viszonyítva.) Talán még nem hallottak a világ fejlettebb részéről olyan jogérvényesítési technikákról, amelyek nem elégednek meg a formális jogegyenlőséget biztosító állampolgári szintű eszközökkel, hanem a gyerekek különleges jogi helyzetéhez igazodó speciális jogi problémakezelést, különleges gyermekjogi eszközöket intézményesítenek. E nélkül nincsen gyermekjogi áttörés, a kedvező statisztikai gyermekjogi kérdésekben az ügyek természetéből következő nagyfokú látencia miatt ugyanis nem más, mint pusztá hazugság, elhallgatás, mellébeszélés.